

ВІДЛУННЯ СТОЇЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ В ЛІРИЦІ ІВАНА ФРАНКА

Авторка розглядає лірику Івана Франка в аспекті вираження основних принципів стоїчних доктрин. Основна проблема полягає у співвіднесенні Франкових поетичних розмислів із філософськими сентенціями Сенеки, розвинутими в “Моральних листах до Луцилія”.

Ключові слова: філософська рецепція, Іван Франко, стоїцизм, ремінісценція, алюзія, прототекст.

Olena Tkachuk. Echo of Stoic philosophy in Ivan Franko's lyric poetry

The author investigates the motives of Franko's lyric poetry in their relation to the basic principles of the stoic doctrine. The main question is whether opinions expressed in Franko's poetry match with Seneca's philosophical and ethical views as they are presented in “Moral letters to Lucilius”.

Key words: philosophical reception, stoicism, reminiscences, allusions, prototext.

Безмежно широке поле філософських зацікавлень і мрій І. Франка. Проглянувши його поетичні збірки, можна виявити певні філософські основи, причетність автора до тих чи тих філософських напрямів, зокрема й найновітніших. Наприклад, у збірці “Зів'яле листя” послідовно виписано образ героя-небіжчика з його “духовним настроєм” [8, 2, 119] й усіма сутнісними проблемами: нерозділеної любові, відчаю, самотності, песимізму. Третій цикл, у якому розвиваються теми самогубства, абсурдності життя, один із найсильніших виявів екзистенціалізму, напряду філософської думки вже ХХ століття.

Варто згадати і Франкову “Книгу “Кааф”, окремі її вірші про поетичний дар, натхнення, “міць сугестій, зближень” [8, 3, 165]. Винятковість поета прочитується в контексті онтологічної герменевтики, гайдегґерівської концепції літератури й мистецтва. Для чого, навіщо поет, яке місце його у скрутну добу в “долях світової ночі” [8, 2, 249], ці питання, які у ХХ ст. розв'язував Гайдегґер, зосібна у своїй праці “Навіщо поети?”, Франко художньо осмислював у своїй написаній ще на схилку ХІХ століття “Книзі “Кааф”. Такий діалог двох віддалених у часі мислителів про буття поета і сутність поезії справді цікавий. Вражає також Франкове (цілком модерне) обґрунтування психоаналітичного розуміння мистецтва у “Лісовій ідилії”, тій самій “Книзі “Кааф”, як і в трактаті “Із секретів поетичної творчості”. Отже, Франко сугерує модерну філософію, передхоплює екзистенційні та постмодерні шукання новітньої доби.

Водночас у поетичному світі Каменяра закодовано й ідеї, проблеми, певні опозиції античної філософії. Загалом же Франка як натуру романтичну приваблювало минуле свого народу, своє старовинне і чуже, своєрідне, як далеке від сучасності, так і те, що довго триває або ж сучасне й актуальне сьогодні.

Щодо сфери вічних ідей, яку охоплював Франко своїм духовним зором, то, вочевидь, така вже природа генія, “об'єкт його як такого, за висловом Шопенгауера, – суть вічні ідеї... істотне, непроминальне всіх явищ світу, пізнання ідеї – його джерело, повідомлення цього пізнання – його єдина мета” [9, 411–413]. Не інакше як метафізична сила генія, його Муза спрямовували Франка, його пізнавальні здатності до осягнення ідеалів минувшини, ідей “великих учителів людськості” [8, 2, 180], мислителів різних часів і народів. “Блукаючи по різних стежках всесвітньої історії та літератури” [8, 2, 179], визбирував наш поет “поодинокі камінчики” [8, 2, 179] народної мудрості, адже ж знав, інтуїтивно передчував (геній бо завжди прозорливий і передбачливий), що все те знадобиться для пізнішого вжитку, для створення універсальної картини світу, поетичного вираження цілісної сутності моралі.

Давні афоризми, сентенції магометан, індусів, буддистів, християн-аскетів, гностиків, стоїків сприймалися Франком приязно, сердечно-довірливо, з відчуттям певної солідарності, спорідненості у внутрішньому значенні, самому змісті повчань. Голос мудреців (як твердив Шопенгауер у своїх “Афоризмах”, “мудреці всіх часів постійно говорили одне і те ж” [9, 184]) Франко озвучував у своїх віршах, передаючи також суть і етичну тенденцію, те, що, напевно, становить сутність кожної релігії. Цим, власне, і пояснюється філософська строкатість лірики Франка, те її розмаїття, що сприяє популяризації, адже кожен може відчитати в ній те, що хоче прочитати, віднайти те, що шукає. “Пошукай – знайдеш” [6, 78], – повчав римський філософ і письменник Луцій Анней Сенека. У листі до свого молодого приятеля Луцилія Сенека надалі зізнавався: „...все ще з чужого черпаю. Але чому з чужого? Все, що гарно сказане... також моє” [6, 78]. Візьмемо ці слова Сенеки за відправну точку нашого дослідження типологічного зрізу Франко – Сенека, спробуємо розглянути сходження у поглядах двох мислителів на проблему спадкоємності (“свого” і “чужого”) в оригінальній творчості.

Цікаве оте визнання Сенекою самого факту присвоєння чужого слова. Ця імперативна фраза повторюється в різних контекстах, а отже, вона має особливе значення, якусь навіть магічну, сугестивну (навіювальну) силу. Прикметно, що Сенека часто у своїх листах провокує Луцилія до відшукування цитат різних мислителів, власних ключових думок і афоризмів, пропонує читання на зразок “прогулянки текстом” (Барт). Висловлювання Сенеки “Пошукай – знайдеш” [6, 78], прорефлексований аспект інтертекстуальності, звучить уже зовсім у стилі модерної філософії, згадати б настанову Барта: “Текст треба розглядати не як завершений, закритий продукт, а як прогрес продукування, “підключений” до інших текстів, інших кодів (це і є інтертекстуальність)” [1, 497].

Звернення античного філософа до теми “чужого” слова, акцентуація на привласненні, запозиченні окремих висловлювань і образів засвідчують, що, напевно, за життя Сенеки проблема міжтекстових зв'язків, інтертексту була актуальною. Звісно, що проартикульована вона не в сучасних термінах. Посилаючи дарунки (цитати) Луцилію, зазначаючи авторів цитат (“Позичу в Епікура” [6, 81]); “вдамся до Ціцерона” [6, 81]; “відішлю тебе до Епікура” [6, 84]), Сенека ініціював вихід за межі тексту, в сучасних термінах кажучи, здійснював інтенціональну (сплановану автором, усвідомлювану ним) інтертекстуальність.

Тема “свого” й “чужого”, міжтекстових співвідношень цікавила і Франка, українського мислителя й письменника. Як відомо, ця проблема стала визначальною у Франковій літературно-критичній спадщині. Численні історико-літературні праці, рецензії, передмови Франка присвячені питанням запозиченого сюжету, “міри оригінальності в оброблюванні “чужої” теми” [8, 29, 442]. Згадати б лишень славнозвісну габілітаційну лекцію про Шевченкову поему “Наймичка”, у якій Франко розмірковує про вибудування митцем неповторних комбінацій, перетворення чужих, запозичених сюжетів, реінтерпретацію їх у новому контексті. Пригадується й знаменитий трактат “Із секретів поетичної творчості”, його висновки про закони поетичної творчості, принципи асоціативної поетики, багатозначність символу, який не піддається вичерпній інтерпретації. Як представника порівняльно-історичної школи, теоретика і практичного критика Франка, безумовно, цікавили історія впливів і запозичень, рецептивні аспекти літературного процесу й структури художнього твору. Слід зауважити досить послідовне, системне осмислення Франком цих проблем, те, що його міркування стали пам'ятками своєї епохи і водночас виявились співзвучними думкам модерних філософів уже ХХ ст.

Цікаво, що у Франкових висловлюваннях про ставлення до чужого тексту, в міркуваннях про генетичний підхід до розуміння художнього

твору маємо дивовижний перегук із твердженнями Сенеки, його думками й афоризмами. Порівняймо вже нами згадувану імперативну формулу Сенеки "...все ще з чужого черпаю... Все, що гарно сказане... також моє" [6, 78].

У Франка подібне зізнання міститься у передмові до збірки "Мій Ізмарагд": "Не показую при поодиноких віршах джерел, відки їх узято..." [8, 2, 180]. Франко міг би пояснити словами Сенеки "все, що гарно сказане... також моє". І далі Франко (подібно до Сенеки) розмірковує: "Обік оригінального, є тут чимало й такого, де на чужу основу я накладав свої власні узорі. А відки взято сю основу і кого й де "наслідуваного", се лишаю цікавості тих критиків свого і майбутнього віку, котрі не будуть мати і вміти, що кращого робити як віднаходити "джерела", з яких котрий поет черпав своє вітхнення. Гай, гай! Ті джерела сотки, тисячі літ створені і доступні кожному, і здоровому оку й шукати їх недалеко" [8, 2, 180]. І хоча, як ми знаємо, Франко інколи не хотів виказувати джерел своїх творів (як-от окремих віршів збірки "Мій Ізмарагд", чи ліричної драми "Зів'яле листя"), мовляв, звідки взяв, то й взяв, головне – не матеріал, а вирізьблений рукою майстра виріб, художній твір, які почуття він викликає, які думки сугерує, та сам він у своїй літературно-критичній діяльності, безперечно, керувався тим же принципом, що й Сенека ("Пошукай – знайдеш"), й відшукував джерела, паралелі, генезис того чи того твору.

Отож можна говорити про тяглість, відлуння давньої і все ще актуальної проблеми міжтекстових взаємин. Маємо справу, власне, з історичною традицією, що поєднує Франка і Сенеку і, зрештою, їх обох із нашою сучасністю. Оскільки обидва мислителі підводять нас до розуміння функцій чужого слова, пропонують виявляти інтертекстуальні зв'язки, цікаво простежити типологічну схожість текстів Франка і Сенеки. Маємо на меті зробити акцент на відлунні у Франковій ліриці стоїчних доктрин Сенеки, співвідносній із ними світоглядній налаштованості творів українського мислителя; з'ясувати також особливості введення в тексти Франкових поезій ремінісценцій із творчості філософа й письменника Луція Сенеки.

Таке зіставлення цілком правомірне. Франко був добре обізнаний із творчим доробком Луція Сенеки, часто звертався до нього, як-от: у студії "Откровеніє св. Степана" (характеризуючи фантазії християнських новелістів і апографів, зазначив одну з них – "переписку апостола Павла з Сенекою") [8, 36, 165]; у праці "Святий Климент у Корсуні" Франко згадує "Контроверсії" Сенеки, наводить окремі уступи, аналізує форму, стиль і доводить, що такі хитромудрі теми служили для вправ стилю у софістичних школах" [8, 34, 70].

У передмові [до видання: "Уільям Шекспір. Гамлет, принц датський"] Франко цитує Сенеку й допускає, що саме його "Медея" послужила імпульсом Шекспіровій уяві: "Що Шекспір знав Сенеку і його трагедії, се ми бачили в "Гамлеті", бачимо і в інших драмах" [8, 32, 188], – такого висновку доходить Франко, простеживши типологічні сходження між текстами Сенеки і Шекспіра. Ми навели лише декілька Франкових розвідок, у яких розглядається творчість Сенеки, бібліографічні покажчики імен, що додаються до літературознавчих студій Франка, і в яких нерідко зустрічаємо ім'я Сенеки, засвідчують досить вагомий інтерес до творчості видатного мораліста. Та, що важливіше в аспекті нашої теми, ідеї, образи, висловлювання Сенеки репрезентовані в поетичній творчості Франка. Вже в першій збірці "Балади і розкази" Франко, молодий поет-початківець, віддає належне стоїчній моральній філософії. Зазначимо найважливіші моменти.

Вірш із промовистою назвою "Божеське в людськїм дусї" в загальній його світоглядній концепції віддзеркалює уявлення про Бога як творця "світу живого"

[8, 3, 290], як творчої сили буття. У зверненні до Бога, монолозі ліричного героя формулюється точка зору, згідно з якою Бог присутній у кожній людині, “божеське”, божественне дароване всьому роду людському:

Коли ти в світ слав рід людський
Життя людей зробив борбою,

Свою ти божеськість їм дав
Дух, творчу силу із любов'ю [8, 3, 290].

Саме в такому річищі осмислюють єдність Творця з людиною і світом стоїки. Для них світ – божественної природи, кожна річ у світі – божественна. Згідно зі стоїчною доктриною, “божество існує, але не поза всесвітом, а в ньому. Воно з ним ідентичне – це пантеїзм стоїків” [7, 156]. Звідси завдання людини: вона становить частину всесвіту, розумного і божественного, тож має жити згідно з усесвітом і бути вірною законіві, який править усією природою. У Сенеки в шістнадцятому листі до Луцилія читаємо: “У кожній добродішній людині селиться якийсь бог... Як сонячні промені, хоч торкаються землі, все ж перебувають там, відкіля злітають, так само й дух, великий і святий, посланий сюди з тим, щоб ми ближче пізнали божественне, спілкується з нами, але разом з тим не пориває із своїми небесними витоками: від них залежить, на них дивиться, до них звертається по снагу, а в нашому житті присутній як вища, краща сила” [6, 141].

У Франка думка про божественну природу людини висловлена в сконденсованому вигляді:

Дух наш із твого духу родом
І вічно зв'язаний з тобою,

А вічні огнива ті –
Лиш творчість духу із любов'ю [8, 2, 291].

Художня філософія раннього Франка нагадує розмисли Сенеки, містить ремінісценцію з них. Варто порівняти вже заголовок вірша “Божеське в людським дусі” і фразу з розлогого повчання Сенеки: “У кожній добродішній людині селиться якийсь бог”. Заголовок Франкової поезії виконує інтертекстуальну функцію, відводить нас до міркувань Сенеки, пропонує саме такий вектор сприймання, кажучи словами Яусса, справджує “горизонт очікування” [10, 371].

Завважмо певну спорідненість світоглядних орієнтацій раннього Франка і Сенеки. Із такими суб'єктивно-ідеалістичними поглядами Джеджалик ввійшов в українську літературу. Доречно пригадати його ранню працю “Поезія і її становисько у наших кременах”, у якій виголошується думка про “іскру Божества, котрою наділений дух людський” [8, 398]. І вже зовсім близько до філософії стоїцизму погляди молодого Франка у вірші “Шукай краси, добра шукай”.

Шукай краси, добра шукай!
Вони є все, вони є всюди.

Не йди в чужий за ними край,
Найперш найди їх в своїй груді [8, 2, 277].

Мудрий Сенека також орієнтував на пізнання божественного в собі, відшукування в самім собі, а не деінде добра. Ось його позиція: “Радше розглянься за непроминальним добром. А ним може бути лише те, що душа віднайде таки в собі самій” [6, 111]. “Щасливий не той, кого весь люд має за щасливця, до кого спливаються великі гроші, а лиш той, хто вирізняється стійким, піднесеним духом, хто кидає під ноги все, чим захоплюються інші... хто цінить у людині лише те, що робить її людиною... хто твердий у своїх судженнях, непохитний, безстрашний, кого якась стороння сила може потрясти, але жодна не здатна стурбувати” [6, 150].

У хронологічно другій (після “Балад і розказ”) збірці “З вершин і низин” стоїчні ідеали й настанови все більш увиразнюються, стають невід’ємною часткою Франкової художньої філософії.

У поезії “Vivere memento!” у загальновідомій фразі “Лиш боротись – значить жить...” [8, 1, 35] вчувається стоїчна сентенція Сенеки: “Жити – це наче служити у війську” [6, 429]. Можливо, і Франків заклик до активності “Встань, прокинься, пробудись!” [8, 1, 35] становить ремінісценцію з настанови Сенеки “поспішай жити і вважай, що кожен окремий день – це окреме твоє життя” [6, 451]. На нашу думку, існує якийсь внутрішній зв’язок Франка з його каменярьством (громадянськими мотивами) і стоїцизмом Сенеки, власне, його філософією активності. Звернемо увагу, як характеризує Сенека “хоробрих мужів”, як описує зразок стоїка: “Отож ті, кого доля кидає то сюди, то туди, ті, хто в поті чола, долаючи труднощі, то спинається на шпилі, то спускається в прірву, хто рушає в найнебезпечніший похід, – ті хоробрі мужі, на них тримається весь табір, а ті, кого заколисує гнилий спокій, поки інші трудяться – ті, наче туркавки: їхня безпека – у їхній ганьбі” [6, 429]. Моральна філософія Сенеки, як бачимо, передбачає прихильність до хоробрості, це ще й основна чеснота в стоїчній концепції людської досконалості. Хоробрість, як зазначає сучасний філософ Е. Макінтайр, “важлива не просто як особиста риса, а як риса, необхідна для підтримки сім’ї та громади... Бути хоробрим – означає бути тим, на кого можна покластися. Отже, хоробрість – важливий компонент дружби” [4, 184]. Саме так поціновується Сенекою хоробрість, це основний гарант єдності громади, “табору”. У розумінні Сенеки “хоробрий муж” – бездоганний громадянин, котрий дбає про самовдосконалення, долає безліч перешкод, виступає зразком для інших, не боїться страждань, смерті. Прикметно, що й у Франка маємо відповідне поняття. Слово “муж” вжите у зверненні до молоді (“О. Люнатикові”): “Я б, мов вихор, вас з собою рвав до ясних, світлих мет і до жертви, і до бою вів би ваш я смілий лет!.. Я б мужів з вас повиводив!” [8, 3, 268].

Напрочуд актуально звучить ця Франкова рефлексія у наш тривожний час хаосу, сум’яття й морального безладу. Сьогодні (як і за життя Франка) нам бракує мужності... То ж, здається, це послання адресоване й нашим сьогоднішнім молодим. Хоч може не науковим розумінням філософії історії, циклічності, того, що є в людській історії повернення тих самих моментів, може, інтуїцією своєю Франко передбачив, що відчай, зневіра, песимізм час від часу стають модними емоціями, але це та культурна розкіш, без якої доведеться обійтися, щоби вижити в скрутну добу. Тому Франко, як і Сенека у листах до свого молодого приятеля Луцилія, радить молоді плекати в собі стоїчні чесноти, впевненість, цілеспрямованість, сміливість, витривалий, загартований за всіх випробувань дух. І коли Франко у палкому пориванні звертається “Я б мужів з вас повиводив”, то в цьому вигуку відчуваємо пристрасний темперамент борця і пророка Каменяря, людини стоїчного гарту. З погляду психології Франків пафос цілком зрозумілий: занадто багато кривд він зазнав, долав небезпеки моральні й фізичні, трудився “в поті чола”, й самим способом, стилем життя вчив молодих, доводив необхідність стоїчної чесноти мужності, котра дасть змогу людині перебороти всілякі труднощі й нещастя, однаково чи особисті вони, чи громадські.

“Будь мужньою людиною...” [8, 2, 120] – недаремно Франко взяв ці слова Гете за епіграф до ліричної драми “Зів’яле листя”, адже вони випрозорюють світоглядно близьку йому стоїчну настанову: “Будьмо ж наполегливі, завзяті!” [6, 247]; “подивляй того, хто не хилить голови, хто стоїть серед лежачих” [6, 245]. Вислів Гете “Будь мужньою людиною і не йди моїм слідом” [8, 2, 120] підсилює і таке міркування Сенеки: “Хай людина схвалює все те, що схвалює

бог. У собі ж хай подивляє нездоланність, тільки зневагу до всіляких бід, тільки те, що розумом – ніщо ж не буває могутнішим од нього – вона взяла гору над випадковістю, стражданням, несправедливістю. Полюби розум!” [6, 259].

Якщо Сенека закликав жити згідно з розумом, то Франко, виходячи з позитивістських позицій у передмові до збірки “Зів’яле листя”, хоч і зазначив свій задум “вздоровить деяку хору душу” [8, 2, 120], побороти песимізм (“може, се горе таке, як віспа, котра лічиться вщиплюванням віспи?” [8, 2, 120]), та надалі ж, “вдумуючися в ситуацію, в “духовий настрій автора дневника” [8, 2, 120], все більш переймаючись його переживаннями, Франко вже прагне виправдати любов, показує, на прикладі героя-небіжчика, як важко людині побороти негативне сприйняття дійсності, контролювати емоції і пристрасті. Песимізм на рівні суспільства – зло, на рівні ж особистості – страждання, зневіра, розпука можуть бути благом, джерелом творчості. Як би сказав Сенека: “у самих труднощах росте й міцніше наш дух” [6, 95]. Хто знає, чи міг би Франко створити шедевр світової лірики “Зів’яле листя”, якби не переживав подібні почуття. Але ж, як зазначає Е. Макінтайр, деякі люди мають успадковану схильність чинити в деяких випадках так, як того вимагають певні чесноти [4, 223]. Франко скористався цим щасливим дарунком долі, зумів зберегти чесноту самовладання, підкріпивши її твердими принципами, він сам ішов слідами “благородного мужа” (а не героя) і прокладав дорогу іншим – своїм сучасникам і нині живущим. “Запитаєш, хто благородний? – звертався Сенека до Луцилія і відповідав: “Хто від природи схильний до чесноти. Ось єдине, що треба брати до уваги” [6, 147].

“Благородний муж”, поет і громадянин (тут ми схилиємось до думки Р. Голода, що поняття “поет” і “громадянин” взаємодоповнюють одне одного”) добровільно і свідомо взяв на себе обов’язок жертвовно служити людям. У стилі стоїчної філософії (як-от у Сенеки: “на хоробрих мужах тримається весь табір” [6, 429]) виконана кінцівка вірша “Vivere memento”:

Люди! Люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,

Серця свого кров’ю рад
Ваше горе змити... [8, 1, 36].

Вражають щирість, непідробний громадянський пафос Каменяра. Засади стоїків, зокрема слова Сенеки, який оскаржує тих, кого заколисує “гнилий спокій”, “кого несе течією” [6, 429], незримо, як прихована ремінісценція, присутні у поезії “Semper idem!”:

Проти рожна перти,
Проти хвиль плисти,

Сміло аж до смерти
Хрест важкий нести [8, 1, 54].

У циклі “На старі теми” збірки “Semper tiro” означення “блаженний муж” винесене в заголовок вірша. “Блаженний муж, що йде на суд неправих” часто повторюється в тексті, набуває щоразу нових значень, конкретизує певну ознаку героя, поступово вирізьблюючи образ лицарського духу. Цей образ акумулює найважливіші риси мужа стоїчного гарту – терпеливість, безкомпромісність, стійкість у стражданнях, готовність до самопожертви: “Блаженний муж, що серед гвалту й гуку / Стоїть, як дуб посеред бур і грому, / На згоду з підлістю не простягає руку, / Волить зламатися, ніж поклониться злomu” [3, 149]. Знаменна фраза “Блаженний муж” (нею починається кожна строфа), немовби відлуння давноминулого, відживлює в пам’яті “Давидові псалми” і водночас поновлює інший коментар, вислів Сенеки про істинне благо-добročесність (“благо – це те, що пов’язане з чеснотами; а що пов’язане із злом, те ганебне”) [6, 123].

Живий голос Сенеки, екзальтація автора “Моральних листів” вчувається чи не в кожному рядку вірша. Емоційно насичені фрази-сентенції, ударна кінцівка “Блаженні всі, котрі не знали годі. Коли о правду й справедливість ходить: Хоч пам’ять їх загине у народі, та кров їх кров людства ублагородить” [8, 3, 149], антитеза, парадокс, моралізаторські інтонації – всі ці зображальні засоби, які використовує Франко, полюбляв і Сенека у своїх “Моральних листах до Луцилія”.

Що ж до образу лицарського духу, майстерно виписаного у поезії “Блаженний муж...”, то, як слушно зауважив В. Корнійчук, цей образ виступає своєрідним двійником Мойсея, тільки позбавленим його сумнівів та вагань... Це ще й один із “Каменярів”... [8, 3, 133]. Дозволимо собі конкретизувати думку авторитетного вченого: “Каменярів” – мужів стоїчного гарту. Як на наш погляд, поетична візія “Каменярі” пройнята мужністю, нескореністю й самозреченням, наочно ілюструє стоїчний ідеал. Саме ці вартості, згідно із Сенекою, становлять різновид людської досконалості, їх у різних контекстах згадує римський філософ у “Моральних листах до Луцилія”, їх же поетизує Франко, власне, це й споріднює мислителів віддалених епох, ставить їх у коло тих творців, “якими пишається людство як “бунтарями духа”, що повстають проти кайданів, які сковують вияв і розвиток людських сил” [5, 101].

Зближує двох мислителів ознака (властива геніям) – уміння надати філософського змісту ідеї, сприйнятій від традиції. У площину роздумів Сенеки (ймовірно, під впливом Епікура, Цицерона) вміщено проблеми життя і смерті, розуму і почуття, відчаю-надії. У Франковій ліриці порушуються ті ж духовно-сутнісні проблеми, варто лишень розглянути збірку “Мій Ізмарагд”, притчі з промовистими назвами “Притча про життя”; “Притча про віру”, “...вдячність”; “...правдиву вартість”; “...смерть”; “...радість і смуток”.

Цікаво було б дослідити більш докладно й ці паралелі, власне, морально-етичну філософію Франка і Сенеки, але це поле нашої подальшої роботи. Ми ж розглянули переважно лицарські чесноти, те, як їх визначають мислителі. “Великі учителі людства” [8, 2, 180], кристалізуючи свої оптимістичні версії стоїцизму, системи цінностей і чеснот, творили історію моралі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт Р.* Від твору до тексту // *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* – Львів, 2002.
2. *Гайдеггер М.* Навіщо поети? // *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* – Львів, 2002.
3. *Корнійчук В.* Універсум минулого й сучасного у циклі “На старі теми” І. Франка // *Українське літературознавство.* – Львів, 1996. – Вип. 62.
4. *Макінтайр Е.* Після чесноти. – К., 2002.
5. *Петлюра С.* Статті. – К., 1993.
6. *Сенека Л. А.* Моральні листи до Луцилія. – К., 1999.
7. *Татаркевич В.* Історія філософії. – Львів, 1997.
8. *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. – К., 1976–1986.
9. *Шопенгауер А.* Під завісою істини. – Сімферополь, 2003.
10. *Яусс Г.* Естетичний досвід і літературна герменевтика // *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* – Львів, 2002.

Отримано 25 липня 2015 р.

м. Одеса

